

Projekt: Domovinski rat: strukture sjećanja
Uporišta

1. Pamćenje i sjećanje

Općenita definicija pamćenja upućuje na (psihičku) aktivnost koja omogućuje **zadržavanje** i **pronalaženje** (reaktualizaciju) podataka u našem iskustvu, koje podatke rabimo sada/ovdje ili ih namjeravamo rabiti u odredljivoj budućnosti. U tradiciji kognitivne psihologije razlikuju se tri posebna postupka obuhvaćena odredbom: pamćenje. To su: **kodiranje**; **pohrana**; **sjećanje** (reaktualizacija) (Sternberg, 2005.).

U psihologijskoj analizi pamćenja obično se rabe dvije osnovne klasifikacijske sheme. Po prvoj shemi, pamćenje je moguće predočiti s pomoću prispodobe o tri osnovna skladišta (podataka). To su: senzorno skladište; kratkoročno skladište; dugoročno skladište. Ta shema posredno upućuje na jednu od shema što ih rabi W. James (1890.), jedan od utemeljitelja psihologijske analize pamćenja. On, podsjećamo, razlikuje primarno i sekundarno pamćenje. Primarno se odnosi na kratkotrajno, pak sekundarno na dugotrajnu „retenciju“ upamćenih sadržaja.

Sekundarno, ili dugoročno pamćenje E. Tulving (1972.) diferencira na tri osnovne vrste. To su: **semantično pamćenje** (pamćenje poopćenih znanja, podataka u optičaju u nekom društvu); **epizodično pamćenje** (pamćenje događaja ili zgoda svezanih, najprije, s osobnim iskustvom ili doživljajima, životopisom); **proceduralno pamćenje** (pamćenje umijeća, postupaka, tehnika, itd.). Te vrste pamćenja treba predočiti **međusobno povezanima**. Ponuđene razdiobe imaju, ponajprije, orijentacijsku kakvoću.

Razlikovni prag između pamćenja i sjećanja određuje proces zaboravljanja. Zaboravljanje, na psihologijskoj razini, izravnom je otiskom dvaju osnovnih procesa: **interferencije** upamćenih sadržaja (mehanizam konkurentskog poništavanja); **propadanje upamćenog** pod pritiskom **vremenskog** tijeka (nestanak sadržaja iz „skladišta“). U toj shemi psihologijska analiza ukazuje na više posebnih čimbenika utjecaja koji mogu osnažiti mehanizme i procese zaboravljanja. Tri su osnovne skupine takvih čimbenika. (a) **Psihologijski čimbenici u užem smislu**, poznati još i pod prigodnim imenom: „sedam smrtnih grijeha pamćenja“ (privremenost dojmova, rastresenost, blokiranje, pogrešna atribucija, sugestibilnost, pristranost, ustrajnost nevažnog). (b) **Čimbenici konteksta** (bliskost „materijala“ koji se pamti; osjećajni odnos spram „materijala“; hijerarhijski status upamćenog; rizičnost upamćenog, itd.). (c) **Čimbenici represije** ili **potiskivanja** koji oblikuju aktivni odnos spram zaboravljanja. Njihov korijen može ležati u osobnoj povijesti onoga tko pamti, ali i u izvanjskim, društvenim sklopovima i odnosima.

Sukladno iznesenim naznakama, sjećanje ili reaktualizacija upamćenog oblikuje se kao pretežno svjesna obnova upamćenog, ali posredovana/prerađena čimbenicima ili mehanizmima zaborava. No sjećanje **nije** pravocrtna (faksimilna) reprodukcija nečega što se prije upamtio, nego je

nova tvorba koja ima zadaću reprezentirati (predočiti, pokazati) prije upamćene sadržaje u novoj cjelini. U sjećanje se, dakle, naknadno uključuju brojni novi uvidi, spoznaje, stečeni u vremenskom razdoblju između akta pamćenja i akta sjećanja. Drugačije rečeno, sjećanje teži biti „točna“ reaktualizacija upamćenog („konstruiranje“ upamćenog) ali je u njega ugrađeno više naknadnih sastavnica koje nužno ne pripadaju „izvornom“ sadržaju pamćenja nego su trag veze s određenim čimbenicima utjecaja. Netom ponuđena razdioba čimbenika zaborava sugerira kako su dvije skupine takvih čimbenika izravno svezane s društvenom zbiljom. Stoga potpuniju skicu odnosa pamćenja i sjećanja nije moguće ponuditi bez upućivanja na odnos: individualno/kolektivno sjećanje. No prije toga korisno je upozoriti: predmet našeg analitičkog interesa je **sjećanje**.

2. Individualno i kolektivno sjećanje

Izravniji interes za kolektivno sjećanje posebno su potaknule dvije knjige. Prvu je napisao F. C. Bartlett (1932.) pod naslovom: *Remembering: A Study of Experimental and Social Psychology*. Posebno je utjecala na istraživanja u socijalnoj psihologiji i antropologiji. Drugu je napisao M. Halbwachs (1950.) pod naslovom: *La Memorie Collective*. Ona je utjecala posebno na praksu u sociologiji i povijesnoj znanosti. Autor je sociologom iz tradicije E. Durkheima. Dirkemovski model društva ukazuje na samostalnost **kolektivne svijesti** kao one zone društvene zbilje gdje se oblikuje moralni poredak (vrijednosti) i gdje se uspostavlja minimalni moralni konsenzus potreban za društvenu suradnju. Stoga je kolektivno pamćenje i sjećanje svojevrsna društvena osnova, budući da se bez njega ne bi mogla uspostaviti društvena solidarnost. Sukladno tomu, svaki je akt sjećanja, individualni ili skupini, društveno određen, **društveno posredovan**, neovisno o tomu u koju je društvenu činidbu uključen: prilagodbu, sudjelovanje, institucionalnu kristalizaciju, itd.

Daljnja je analitička praksa uputila na uvid kako se društveno pamćenje ne može jasnije opisati bez „konstrukcijskog“ okvira **kulture**, ili **kulturnog poretka**. U klasičnoj knjizi *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, autori A. L. Kroeber i C. Kluckhohn (1952.) razlikuju ukupno šest vrsti definicija kulture. To su: deskriptivne (što kultura sadržajno obuhvaća, u rasponu od ideja i simbola do materijalnih tvorevina); povijesne (svođenje kulture na tradiciju); normativne (upućivanje na vrijednosti i norme); psihologijske (svođenje kulture na socijalizaciju, učenje i izgrađivanje navika i habitusa); strukturalne (isticanje važnosti generalnih predložaka, modela); genetičke (centriranje kulture u procese produkcije, stvaranja). Nabrojanje spomenutih definicija na ovom mjestu nije slučajno. Drži se korisnim jer izravno ukazuje na tematsku raznolikost i značenjsku višestrukost odrednice: kultura. Po srijedi je

nemali raspon od apstraktnih ideja do načina raspolaganja tijelom, od vrijednosnih sustava do materijalnih konfiguracija. No na tragu istraživanja pretežno simboličnih interakcionista, (a i sociologijskih klasika kao što je Talcot Parsons), ustalilo se uvjerenje kako sve te tematski raznolike odrednice kulture veže jedinstvena i osnovna činjenica: po srijedi su **simbolične prakse i mreže značenja**. Ili, kako sugerira Clifford Gertz, jedan od suvremenih autora, kultura je u bitnom pogledu ... **semiotična**. Drugačije rečeno, s pomoću kulturnog poretka društvene činjenice, neovisno jesu li im protagonisti pojedinci ili skupine, zadobivaju temeljna značenja. Zahvaljujući tomu društveni ih sudionici mogu primjereno interpretirati i razumjeti. Promatra li se na tom tragu, dinamika kolektivnog sjećanja izravno se uključuje u dinamiku kulture koja oblikuje **značenjska polja** ili, apstraktnije, **društvenu semiozu** potrebnu za društveno djelovanje.

Za razmjenu značenja potreban je, dakako, komunikacijski sustav i praktične mreže. To znači da se i kolektivno pamćenje i kolektivno sjećanje „zavičajno“ oblikuju u komunikacijskoj praksi. To je navelo prije spomenuta Clifforda Gertza ustvrditi kako je primarno „skladište“ kulture u jezičnim, intersubjektivnim, mrežama, a ne u apstraktnim pojedincima. Premda sama teza izgleda naoko „nategnutom“ ona implicira jasnu razliku između individualnog i kolektivnog polja. Kolektivno je, sukladno tomu, **intersubjektivno**, što je upućeno na druge i odnosi se spram drugih. Individualno je, naprotiv, na rubu takve dinamike, (premda se od nje, dakako, ne može odvojiti).

U sociologijskoj se tradiciji obično razlikuje kultura od **društvene strukture**. Ustanovljena razlika, dakako, ne dopušta zanemariti važnost njihova **međusobna utjecaja**. Nije nekorisno na ovom mjestu podsjetiti na dva nalaza koja izravno ukazuju kako se kolektivno pamćenje i sjećanje oblikuju u odnosu na društvenu strukturu. Prvi nalaz ponudio je Frederick Barth (1987.). Nalaz se svodi na tvrdnju kako je kolektivno pamćenje kao i mogućnosti sjećanja **nejednoliko društveno razdijeljeno** među članovima skupine, društva (*distributed memory*). Drugačije rečeno, određene skupine u društvu raspolažu s cjelovitijim „skladištima“ kolektivnog pamćenja nego druge. Stoga mogu odlučnije i utjecati na njegovu dinamiku. Na drugi nalaz upozorila je antropologistica Laura Bohannan (1952.). Nalaz se svodi na tvrdnju kako se jedan od važnijih oblika kolektivnog sjećanja: sjećanje na predke, prakticira **selektivno**, ponajprije ovisno o važnosti pojedinih predaka za sadašnjost zajednice a, očito je, i o simboličnu rasporedu predaka u oblikovanju određene društvene strukture. Na tom tragu neki istraživači (Edmund Leach, primjerice) ukazuju da se dinamikom kolektivnog sjećanja specifično upravlja uporabom mehanizma „strukturne amnezije“, iliti mehanizmom koji dinamično premješta značenjske vrijednosti s jedne na drugu sastavnicu kolektivnog pamćenja.

Ni utjecaj društvene strukture ne dopušta „tvrdo“ odijeliti individualno sjećanje od kolektivnog. Razlika leži više u „smjeru“ procesa sjećanja nego li u njegovoj strukturi.

Na ovom mjestu potrebno je uvesti u analizu i dodatnu odrednicu: **zajednicu**. Otvorenija rasprava o odnosu društvo/zajednica prisutna je u sociologiji već više od jednog stoljeća. Ovdje ćemo je staviti u zagradu. Potrebno je tek upozoriti kako se brojni istraživači slažu da se zajednica ne može uspostaviti i oblikovati ako se interpretacija temelja zajedništva simbolički ne posreduje s pomoću, u širem smislu, **osjećaja pripadnosti** pojedinaca široj društvenoj tvorevini (zajednica je nužno zajednicom osjećaja ili „zajednicom srca“). Premda se u analitičkim raspravama često, kao temelji zajednice, ističu srodstvo, teritorij, funkcija, jezična i komunikacijska posebnost, i drugi, kao jedna vrst **nužnih** čimbenika, kritičke analize pokazuju da je takva njihova uporaba moguća tek **kada su dotični čimbenici značenjski „prekodirani“** u potpunije ili mehanizme zajedništva. (Izvan toga, svaki od spomenutih čimbenika može jednako dobro biti uporabljen i u konfliktnim praksama i odnosima.) Na toj podlozi i pojedine sastavnice pamćenja, do tada bez identifikacijske vrijednosti, kao jedna vrst slobodno fluktuirajućih sadržaja komunikacije, mogu postati sastavnicima identitetskog kolektivnog pamćenja i sjećanja. Posebno je u tom pogledu važna činjenica da svaka zajednica, (s barem minimalnom strukturom i obrisima) razvija i specifičnu **aktualnu** praksu s unutrašnjom razdiobom događajnog polja na ono što se događa nama i na ono što se **ne događa** nama, (nego nekom drugom mi). U tim se praksama dodatno taloži i građa za nove simbolične konfiguracije u kojima se zajednica samoodređuje. Stoga je dopušteno ustvrditi, (na tragu eseja pjesnika T. S. Eliota: *Tradicija i individualni talent*), kako svaki po zajednicu važan **novi** događaj zahtijeva primjerenu rekonstrukciju kulturnog poretka u tradiciji, budući da se u njega mora ugraditi i novi događaj.

Drugačije rečeno, unutrašnje mreže i sklopovi kolektivnog (i individualnog) pamćenja prožeti su snažnim dinamičnim impulsima. Jedan njihov korijen je u komunikacijskim praksama gdje su simbolična premještanja jednostavno potrebna. Drugi im je korijen u društvenim praksama zajednice ili članova zajednice rezultati kojih nalažu zajednici primjereno transformirati postojeći simbolični (i kulturni) sklop. Na tom tragu upravljanje sjećanjem s pomoću aktivne uporabe, kako je naznačio Edmund Leach, „strukturalne amnezije“ može biti konvencionalnim postupkom u praksama zajednice kojima je cilj optimizirati njezin životni ili društveni položaj. Pri tomu je simbolična stabilnost kolektivnog identiteta općim konstrukcijskim uvjetom. Stoga, po našoj ocjeni opravdano, Manuel Castells govori o napetosti između „identiteta otpora obrane“ i „identiteta projekcije“. Prvi nalaže stanovitu provjeru kolektivnog identiteta „unazad“, „pod pritiskom“. Drugi nalaže provjeru kolektivnog identiteta u odnosu na otvorenost i rizičnost budućnosti. Prvomu je svrha **obrana** identiteta; drugomu je svrha **proizvodnja** identiteta.

Promatraju li se zajednice dijakronijski, u povijesnoj perspektivi, ne može se izbjeći zaključak kako njihovo raspolaganje kolektivnim pamćenjem i sjećanjem djelomično ovisi o općem i posebnom kontekstu razdoblja. Za suvremena društva mjerodavan je **kontekst modernosti**. U njemu, pokazalo

se, brojne su se „tradicijske“ zajednice „povukle“ (ruralne zajednice, srodničke zajednice, itd.) na korist **nacije**. Tri su bitna „moderna“ obilježja takve zajednice. (a) Simbolični korijen zajedništva je autonomija i sloboda. (b) Nacionalna je zajednica **normativno** aktivna/produktivna. (c) Njezina se društvena struktura oblikuje tijesno svezana s oblikovanjem institucija, navlastito institucija na kulturnom i političkom sektoru (sveučilište, akademija, država). To, između ostaloga, znači da se u kontekstu modernosti, navlastito u praksama nacionalne zajednice, kolektivno pamćenje i sjećanje specifično vrijeduje. Na jednoj strani vidljiva je tendencija **institucionalnog** taloženja i čuvanja sadržaja kolektivnog pamćenja (u najširem smislu moderna „muzealizacija“). Na drugoj je strani vidljiv **aktivni nadzor** nad dinamikom sjećanja te **množenje poticaja** na daljnje obogaćivanje kolektivnog pamćenja, radi dugoročne stabilnosti i primjerene evolucije same zajednice (socijalizacija, simbolična proizvodnja, poboljšanje kompetitivnih sposobnosti zajednice). Drugačije rečeno, kolektivno se pamćenje u modernom kontekstu tendencijski dvostruko „kodira“: kao predmet institucionalnog čuvanja („muzealizacija“); te kao **impetus**, aktivni poticaj, novim praksama kolektivnog samooblikovanja.

„Dvostrukost“ pogađa i samog pojedinca. U njemu se, također, taloži određeni sloj kolektivnog pamćenja. Drugi sloj pripada pak individualnom. Vezu između njih bolje je opisati terminom „osmoza“ nego li drugačije.

Koliko je naznačeni pristup odnosu individualnog i kolektivnog sjećanja uporabljiv u analizi sjećanja na Domovinski rat? Po našoj je ocjeni više argumenata koji ukazuju na njegovu valjanost. Upućujemo na osnovne.

(a) Srpska agresija i Domovinski rat počivaju na „nultoj“ kolektivnoj razdiobi hrvatske populacije: na Hrvate, (i eventualno: ne-Srbe), i na Srbe. Svi u prvoj skupini su, po konstrukcijskom načelu razdiobe, „neprijatelji“. To znači da se u doživljajno polje pojedinaca iz te skupine upisuje niz iskustava koja izravno **ne ovise** o obilježjima pojedinca u užem smislu (osoba), nego o činjenici što pojedinac pripada „neprijateljskoj“ skupini. Time i mnoga svjedočenja takvih pojedinaca izmiču ocjeni kako su njihova sjećanja tek „epizodna“, „biografska“, a osnažuje ocjenu kako je po srijedi sjećanje „semantičnog“ karaktera, dakle, ona koja se tiču društva ili zajednice. Stoga se mogu držati **komplementarnim** izvorom uvida u Domovinski rat.

(b) U znatnijem dijelu Domovinskog rata hrvatska obrana od agresije specifično je određena brojnim „manjkovima“, u rasponu od organizacijskih i tehničkih teškoća do manjka oružja i vojnih profesionalaca. Ta činjenica ne dopušta uspostavu formalnog institucionalnog sklopa hrvatske obrane od agresije po standardima izgrađenih vojnih i obrambenih sustava. Manjkovi se, po pravilu, nadoknađuju **većom individualnom inicijativom branitelja**, s većom uporabom mašte i većom pripravnosću na prihvrat ratnih rizika. Stoga je odnos između individualnog sudioništva u hrvatskoj obrani

i institucionalnih forma te obrane određen **s većim stupnjem identifikacije** tih dviju razina. To znači da se i procesi oblikovanja sjećanja na individualnoj i institucionalnoj razini trebaju promatrati kao jedna vrst **komplementarnih** procesa.

(c) Domovinski je rat kolektivni događaj s množinom individualnih sudionika, i posebnih skupina. Stoga je i „oceanski“ priljev individualnih sjećanja na Domovinski rat, s aspiracijom da budu mjerodavnim iskazima, za pravo, predvidljiv. Iz prijašnjih ulomaka je vidljivo kako takva aspiracija nije bez događajne osnove. Na drugoj strani, učinci društvene strukture, vidjelo se, djeluju selektivno kada se takva sjećanja uključuju u kolektivna sjećanja. Mehanizam selekcije, pri tomu, uopće ne mora ovisiti o tomu koliko su individualna sjećanja validna. (Premda, podsjećamo, u takvim učincima socijalne strukture nije nužno vidjeti i pomagala racionalnih planova s očekivanim interesnim koristima pojedinih skupina u društvenoj strukturi.) U takvu događajnom polju, i komunikacijskim odnosima, pogrešno je zanemariti individualna sjećanja označujući ih „nepouzdanima“. Budući da je, s obzirom na događajni predložak Domovinskog rata, razmak između „epizodnog“, biografskog, sjećanja i kolektivnog, „semantičnog“ sjećanja smanjen, valjanost individualnih sjećanja teško se može, (svakako načelno), odvojiti od valjanosti komplementarnog izvora uvida.

(d) Prisutnost **kulturnih** sredstava i mehanizma u organizaciji i kolektivnog i individualnog sjećanja omogućuje raspolagati metodama **kritičke refleksije** u odnosu na svako posebno sjećanje. To je navlastito važno u ratnim prilikama kada je „sjećanje“ na pseudodogađaje ili nedogađaje (M. Tuđman), iliti, krivotvorine i izmišljotine, konvencionalnim postupkom u uporabi sjećanja. U Domovinskom ratu bilo je više takvih pokušaja (kanadska „pobjeda“ nad Hrvatima u Medačkom džepu, „zločinački“ poduhvat, etničko „čišćenje“ Srba u Oluji, itd.). Uporaba spomenutih sredstava kritičke refleksije omogućuje, međutim, u **komplementarnom** postupku analize više izvora sjećanja, **u rasponu od institucija do pojedinaca**, probiti se do točnih uvida u načine uporabe „kolektivne amnezije“, ili do pokušaja „zarobljivanja“ kolektivnog sjećanja.

3. Tipologija sjećanja na Domovinski rat

Domovinski rat je višestruko prijelomnim događajem u socijalnoj i političkoj povijesti hrvatskog društva. Na više strukturnih razina okončani su dotadašnji procesi i raspored glavnih sudionika. Pak, na drugim, oblikovali su se novi (kontinuiteti) i nove akterske mreže. Stoga je prirodno što je takav događaj (ili skupina događaja) upisan i u hrvatsko kolektivno pamćenje. Upisan je, dakako, i u individualna pamćenja sudionika ili ratnih žrtava. Iz prijašnjih ulomaka vidljivo je kako se s kolektivnim i individualnim

pamćenjem postupa u trokutu: **kultura – socijalna struktura – zajednica** (navlastito, nacionalna zajednica). To znači da je i mjerila tipologije oblika sjećanja na Domovinski rat u Hrvatskoj potrebno izvesti iz iste osnove. Za našu svrhu izgleda najprikladnijom razdioba koja se obazire na **institucionalna obilježja** nositelja sjećanja. S njima je izravno svezana i stanovita „tehnička“ kompetencija s kojom tim sjećanjem raspolažu i upravljaju.

(1) **Pojedinci.** Njihova su sjećanja ili dokumentirana u odgovarajućim publikacijama (ratni memoari, osvrti, dnevnici, itd.) ili „nataložena“ u posebnim, drugima nepristupačnim, „skladištima“ (privatni arhivi, zbirke dokumenata, itd.). Nema sustavna pregleda takvih sjećanja. Ključno im je obilježje što je, nerijetko, nemoguće ustvrditi koliki je udio u tim sjećanjima stvarno podrijetlom iz razdoblja Domovinskog rata, a koliki je udio upisan naknadno. Stoga je metodologijski validno vrijednovanje takva sjećanja kao komplementarnog izvora izuzetno važno i potrebno.

(2) **Sudionici popularne/masovne kulture.** Po srijedi su sjećanja različitih subkulturnih skupina (primjerice nogometnih navijača koji su ratovali), sjećanja što slobodno fluktuiraju komunikacijskim mrežama popularne kulture (vicevi, dosjetke, pjesme itd.), sjećanja upisana u stripove, mjesne proslave, i drugo. Pretežno je po srijedi „oceanska“ upotreba takvih sjećanja, koju, posredno, potiče i potreba za spektakularnom reprezentacijom, ugrađena u industrijski pogon masovne kulture.

(3) **Nevladine udruge.** Ovdje treba razlikovati dvije osnovne skupine: udruge samih sudionika ili ratnih žrtava i udruge koje su sa zbiljom rata imale samo posredni doticaj, ili ga uopće i nisu imale. Ta je razdioba korijen i različitih odnosa spram sjećanja na Domovinski rat. Braniteljske udruge, predvidljivo, teže pokazati sudioništvo branitelja u jednoj vrsti idealizacijskog zrcala. Ostale udruge, bez sudioništva u Domovinskom ratu, ili su spram takve težnje skeptične, ili su im, nerijetko, ciljevi oprečni: ponuditi „**idealizirane**“ **stigme** sudionika.

(4) **Katolička crkva.** Budući da je u Domovinskom ratu sudjelovalo mnoštvo i katoličkih vjernika i katoličkih svećenika u Katoličkoj crkvi oblikovalo se specifično sjećanje, s posebnim isticanjem vrijednosti **žrtve**. Nemali dio akumuliranog sjećanja u crkvenom „skladištu“ ostaje tamo za stalno, budući da ispovjedna tajna trajno priječi javni govor o njemu.

(5) **Privatni mediji.** Po srijedi su brojni internetski portali, privatne tv-mreže, privatne radio postaje, privatne novine. Njihov odnos spram sjećanja na Domovinski rat određen je, ponajprije, vlasničkim interesima gospodara medija, te, s njima svezanim, političkim interesima. U više se navrata pokazalo kako su pojedini privatni mediji bili skloniji isticati „zločinačke“ aspekte sjećanja na Domovinski rat nego li obrambene.

(6) **Sudionici javnog sektora u Hrvatskoj.** Premda naslov sugerira stanovitu načelnu istovrsnost skupine, posve je pogrešno vjerovati u takvo što. Zajedničko im je tek što su **po statusu**

sudionici hrvatske javne sfere. Potrebno je među njima razlikovati više vrsti sudionika.

(6.1.) **Političke ustanove i ministarstva države.** Oni raspolažu s brojnim arhivima i bazama podataka koje su sastavljene s uvažavanjem profesionalnih mjerila. Pokazalo se, međutim, da između pojedinih ustanova i ministarstava **nema suradnje** u oblikovanju cjelovitijeg „skladišta“.

(6.2.) **Pravosudne ustanove.** Oblikovale su vlastite arhive obavljajući različite kaznene i sudske naloge. U brojnim slučajevima njihova je, javno poznata, dokumentacija bila izložena argumentiranoj kritici zbog krivotvorina.

(6.3.) **Kulturne ustanove.** Po srijedi su, ponajprije, ustanove koje funkcionalno, po zadatku, trebaju skupljati podatke i građu o Domovinskom ratu (arhivi, muzeji, biblioteke). Budući da takve ustanove tradicionalno pate od manjka profesionalaca a rade, pretežno, u tehnički neprikladnim uvjetima, teško ih je izlagati posebnim zahtjevima u skupljanju i akumulaciji građe o Domovinskom ratu.

(6.4.) **Školske ustanove.** U njima je najvažniji oblik odnosa spram sjećanja na Domovinski rat uporaba odgovarajućih udžbenika i priručnika. Višekratne javne polemike upozoruju da u tom pogledu nije postignut primjereni konsenzus.

(6.5.) **Javni mediji.** Posebno je riječ o Hrvatskoj televiziji i Hrvatskom radiju. Brojni novinari, zaposlenici tih kuća, bili su dobri ratni izvjestitelji (neki su platili i glavom) pa je opće uvjerenje kako te kuće raspolažu s ponajboljim „skladištima“ podataka o Domovinskom ratu. Nije, međutim, javno vidljivo da se ta „skladišta“ optimalno i koriste.

(6.6.) **Znanstvene ustanove.** Njihov rad presudno je obilježen, (kao i rad kulturnih ustanova), manjkom potrebnih ljudi i financijskih potpora pa se, uglavnom, zbiva u tehničkim i praktičnim granicama prilagođenim tomu. To znači da je, ponajprije, riječ o mjerodavnim analizama raspoloživih dokumenata, a tek rijetko i o analizama sjećanja sudionika kao komplementarnog izvora.

4. Svrha projekta: Domovinski rat: strukture sjećanja

iz predhodećeg ulomka vidljive su dvije osnovne činjenice. (a) Na mnoštvu je društvenih i državnih adresa građa važna za oblikovanje sjećanja na Domovinski rat. Nije vidljiva snažnija namjera da se te adrese međusobno suradnički povežu. (b) Na svim adresama na djelu je poneko specifično ograničenje koje ili otežava odgovoran rad ili potragu za sjećanjem izlaže zahtjevima da se sjećanje specifično prilagodi posebnim ciljevima i namjerama bez dublje veze sa sudionicima Domovinskog rata i s razumijevanjem njihova djelovanja. Razumiju li se te činjenice kao svojevrsni „generatori“ određenih tendencija izgleda zasnovanom hipoteza kako su na djelu tri usporedna, a nesukladna, odnosa spram

sjećanja na Domovinski rat. Prvi odnos svodi se na viševrstnu **banalizaciju**. Drugi odnos svodi se na podređivanje građe o Domovinskom ratu **unutrašnjim potrebama akademskog sektora**. Treći odnos svodi se na održavanje trajnije **spoznajne neodređenosti**, kako bi se, po potrebi, ratni događaji mogli primjereno „prilagoditi“, pače i krivotvoriti.

Promijeniti taj generalni odnos spram istraživanja Domovinskog rata i javnog sjećanja na njega i njegove sudionike nije moguće ni jednoj posebnoj istraživačkoj ustanovi iz znanstvenog ili kulturnog sektora. U njihovoj je moći, međutim, pokušati s postojećim tehničkim i znanstvenim mogućnostima dopuniti istraživanja koja se već rade. Na tom tragu, **glavna svrha** projekta Domovinski rat: strukture sjećanja, može se definirati **pokušajem dobivanja komplementarnih uvida i znanja** o Domovinskom ratu.

Projekt se naslanja na dvije polazne odluke.

(a) Istraživanje bi se organiziralo u skupini branitelja, **izvornih sudionika i dragovoljaca**. Nerijetko se zaboravlja da je dragovoljstvo motivacijska jezgra prvog, i presudnog, skupa branitelja. Dragovoljstvo se može povezati s pojmom **supererogacije** u etici (Koprek, 2012.). Pojam upućuje na ono djelovanje gdje se **čini više nego što treba po dužnosti činiti**. U idealnotipičnoj projekciji, orijentirajući likovi takve prakse i ponašanja su sveci i heroji (H. Bergson). U prilikama na početku srpske agresije i domovinske obrane 1991., činiti po dužnosti znači odazvati se na institucionalni poziv na služenje u hrvatskoj vojsci. Brojni branitelji, dragovoljci, međutim, učinili su više nego što im je dužnost nalagala: javili su se dragovoljno te ne samo svoja vojna umijeća, nego i živote, stavili na raspolaganje. Ide li se tim tragom postavlja se razložno pitanje: je li u promatranom ratnom razdoblju bilo dovoljno djelovati po dužnosti, dakle, moralno, ili je točniji odgovor na te prilike djelovati više nego što treba / što dužnost traži. Bez uzimanja u obzir toga pitanja nije moguće točno analitički razumjeti (u smislu weberovskih metodoloških načela) braniteljsku skupinu.

(b) Istraživanje bi se organiziralo primjenom metodologije „oralne povijesti“. Po srijedi je analitička metodologija koja obuhvaća bilježenje i interpretaciju **svjedočanstava o individualnom djelovanju (sjećanju) u „kolektivnom“ događaju**. Obično se primjenjuje na nedavne događaje. T. Lummis (1987.) ukazuje na dvije koristi od takva postupka. (a) Potpuniji su uvidi u životne putanje analiziranih pojedinaca. (b) Potpunije su rekonstrukcije i analize određenih društvenih (kolektivnih) promjena ili razdoblja, u sklopu kojih analizirani pojedinci djeluju. Na te koristi, napokon, ukazuju i prvi primjeri uporabe takvog postupka u istraživačkoj praksi sociologa Čikaške škole. Tako dobiveni uvidi u iskustva europskih doseljenika u onodobna industrijska središta SAD-a bili su izuzetno važni u kasnijim cjelovitim interpretacijama. Koliko je vidljivo, u povijesnim i socio-psihološkim istraživanjima braniteljskih skupina i Domovinskog rata takav postupak nije rabljen, premda je bio nužan.